

М. К. Төлеубекова, 2-курс
Ғылыми жетекшісі: Г. М. Қожапатшина, экономика факультетінің
оқытушысы
(Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті)

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ЦИКЛДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Экономиканың маңызды ерекшелігі — экономикалық үрдістер дамуының циклді болып келуі. Қазақстандағы нарықтық қатынастарының дамуы отандық ғылымның циклдіктің мәселелеріне көп көңіл бөлуіне себепші болды. Экономиканың қазіргі жай күйіне байланысты, яғни циклділігіне дұрыс экономикалық зерттеулер жүргізіп, нақты болжап, тиімді экономикалық саясатын жасау. Біздің экономикамыздағы болып жатқан процесстер бұл бір ерекше жағдай емес. Әлемдік экономика да осындай жағдай кешуде. Бүгінде экономикалық дағдарыстың қашан және қалай аяқталатыны туралы болжамдар мен сараптар да сан алуан. 2008-ші жылдың дүниежүзілік қаржы дағдарысы (ұлы рецессия деп те атайды) бұл — дамыған елдердің көпшілігіндегі негізгі экономикалық көрсеткіштердің өте күшті нашарлауынан пайда болған 2008 жылдың қыркүйек-қазанынан басталып, сол жылдың аяғында ғаламдық рецессияға айналған қаржы-экономикалық дағдарысы.

Қазақстан Республикасының экономикасы қазіргі кезде тұрақты фазаға өтті деп айтуға болады, оған себеп мұнайға деген жақсы баға мен ауыл шаруашылығындағы былтырғы қуаңшылықтан кейінгі өндірістің көлемінің ұлғаюы. Құрылыс пен жылжымайтын мүлік саласындағы көрсеткіш бәсең қарқында, соған қарамастан ЖІӨ көлімі 2011 жылдың қорытындысы бойынша 7,2 % құрап отыр. Депозиттік база шағын несиелендіру салдарынан өсіп отыр, (мемлекеттік ұйымдардың қолдауының арқасында) бірақ банктердің балансы мез емес жағдайда, ол өз кезегінде үлкен қатерлер мен тиімсіз делдалдыққа алып келуі мүмкін. 2007-2009 жылғы дағдарыстан кейінгі Қазақстанның экономикасының қарқынды дамуы эрине қуантарлық жағдай. Бірақ даму сыртқы экономикалық жағдайдың күйреу фоньнда жүріп жатыр. Әлемдегі экономикалық белсенділік бәсеңдеп, сенімділік артпайды. Дамыған елдердің дағдарыстың салдарынан болған құрылымдық мәселелердің ауыртпалығы әлі шешілмей отыр. Бұндай қиыншылықтар өз кезегінде глобальды өсуді тежеп отыр, бұл ең алдымен «еуро аймақ» пен АҚШ-тағы мемлекеттік емес сұраныстың салдарынан қайта қалпына келумен байланысты. Бұдан басқа, күн арта Парсы шығанағы аймағында «үлкен соғыстың» болу қауіпі артуда. Бұндай қауіптер жүзеге асса шикізатқа деген бағаның күрт төмендеуі болып, әлемдік сауда мен капитал айналымының төмендеуіне алып келеді. Бұл

біздің экономикамызға әсер етпей қоймасы анық, себебі Қазақстан шикізат экспортына тәуелді және әлемдік нарықпен тығыз қарым-қатынастағы мемлекеттердің қатарына жатады.

Бұл жағдайда бірінші кезекте алаңдатарлық жәйт еліміздің банк жүйесінің әлсіз орында тұрғаны. Еліміздің бір банкін мысалға алатын болсақ БТА банкінің 2011 жылдың желтоқсанындағы қорытындысы бойынша тікелей несие бойынша жоғалтулары 320,2 миллиард теңге, яғни мерзімі өтіп кеткен несиелері 72,8 %, нарықтағы үлесі 20,4% құрайды. Бұл сөзсіз алаңдататын жағдай. Бұдан шығу жолдары Қазақстанның банк жүйесін нығайту және нақты шаралар қабылдау.

Бірінші кезекте несиелерді бағалаудың дұрыс жолын тауып, резервтерді бөлумен, олардың қайтпас жағдайындағы барлық банктерді жауапқа тарту. Сонымен қатар мерзімі өтіп кеткен жарамсыз ссудалардың көлемін қысқарту бойынша нақты шаралар қабылдап, банк капиталын акционерлер мен мемлекет тарапынан толықтыру.

Қазіргі таңдағы экономика жағдайында икемді мароэкономикалық саясат жүргізу қажет. Бертіндегі міндетті жинақтау көлемінің нормативті тұрғыдағы көбеюі ақша-несие саясатындағы алға өрлейтін қадамдардың бірі деп санауға болады. Ұлттық банкке қаржылық секторды қолдау мен инфляция қарқынын тежеу арасындағы балансты ұстап тұру қажет. Бюджеттік жоспарлаулар мақсатты деп санауға болады, өз кезегінде оның жұмсалымдары нәтижелі болуын қамтамасыз етуі қажет. Ақша-несие және бюджеттік-салықтық қадағалау мекемелерінің сыртқы жағдайлардың отандық экономикаға әсерін тигізген жағдайда уақытылы қаржылық жағдайларға өзгертулер енгізуге дайын болу керек. Қазіргі таңда алда дағдарыстың жаңа толқыны деп болжануда. Ол 2012 жылы немесе 2014 жылдан басталып бірнеше жылға созылмақ деп болжануда. Мемлекетті дағдарыстан шығаруға бағытталған кейбір шаралар жиынтығы:

1. Экономиканы диверсификациялау, яғни экономиканы салалық түрлендіру, инфрақұрылымды дамыта отырып.

2. Кейінгі және монетарлы моделдерді тіркестіріп, кезектестіріп экономикалық саясатта қолдану, ол өсу қарқынын сақтау үшін қажет.

3. Экономиканың энергетикалық және минералды ресурстарының әлемдік бағаларының тәуелділік дейгейін азайту.

4. Шағын және орта бизнес иелеріне ҚҚС алып тастау, әкімшілік тексерулерді азайтып және тауарларының нарыққа шыққан кездегі тосқауылдарын минимизациялау.

5. Шетелдік пайдалы қазбаларды қолданушыларға міндетті түрде Қазақстан банктерінде депозит аштыру.

6. Мемлекеттік қызметкерлерді макро және микроэкономиканың болжау негіздерін жетекші экономист-сарапшыларды тарта отырып үйрету.

7. Лауазымды тұлғалардың дер кезінде және жауапты істе нәтижесіз шара қабылдағаны үшін жауапқа тарту.

Болып жататын экономикалық өзгерістердің терең себептерінің зерттеуі дағдарысқа қарсы саясаттың шарасын анықтауға мүмкіндік береді. Қазақстандық экономикада болып жатқан ерекшеліктерге қарамастан, оған дәл қазір дамыған елдердің алдында тұрған сол мәселелерді шешуге тура келеді. Қорыта келгенде, циклдердің зерттелуі және олардың дамуына экономикалық саясаттың ықпал етуі нақты экономикалық процестегі негізгі заңдылықтар мен тенденциялардың анықталуы бағалы көрінеді және жаңа теориялық ізденістер мен шешім үшін перспективаны құрайды.

Дүниежүзілік қоғамдастықта Қазақстан экономикалық даму үшін жақсы әлеуметі бар мемлекет ретінде орнықты. Осы әлеуметті неғұрлым тиімді түрде іске қосып әрі экономикалық өсудің жоғары қарқыны негізінде халықтың неғұрлым кең жіктерінің әлауқатының артуын қамтамасыз ету міндеті алда тұр. Дағдарыстық циклдер әр түрлі болады. Жалпы циклдер экономикада табиғи құбылыс. Мұны дамудың жаңа баспалдағы деп қаруға болады. Бұл экономикалық ахуалға жан-жақты баға беру, сараптау уақыты. Дағдардыстың не үшін болғанын анықтап, жаңа даму жолын қарастыруға мүмкіндік береді.